

Kriisien eliitit ja demokratia

Taina Saarinen

Ruostetsaari, Ilkka. (2023). *Huippujohtajat kriisien Suomessa. Eliitit ja vallan verkostot 1990-luvulta 2020-luvulle*. Gaudeamus. 422 sivua.

Yhdysvaltojen vuoden 2024 marraskuiset presidentinvaalit voitti Donald Trump, jonka voi monella kriteerillä ajatella itse kuuluvan maan – ja globaaliin – eliittiin. Iso osa hänen poliittisesta agendastaan kuitenkin liittyy erilaisten eliittien vastustamiseen. Ilkka Ruostetsaaren kirja *Huippujohtajat kriisien Suomessa* (2023) ei suinkaan käsittele Yhdysvaltoja vuonna 2025 vaan Suomea vuosina 1990–2022 kerätyllä aineistolla. Kirja avulla voi kuitenkin päästä kiinni laajempiinkin yhteiskunnallisiin kehityksiin. Esimerkiksi populistiset liikkeet ovat 2000-luvulla saaneet virtaa korruptoituneen eliitin ja rehellisen kansan vastakkainasettelusta, mihin Trumpinkin valtaannousu pitkälti perustuu.

Ruostetsaaren massiivinen paketti kattaa useamman vuosikymmenen aikana kerätyn aineiston analyysin vallankäytöstä ja vallankäyttäjistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kyselyihin ja haastatteluihin perustuva aineisto on kadehdittava. Se kattaa paitsi yleisemmin eliittienä ymmärretyt taloudelliset ja kulttuuriset yhteiskuntaryhmät, myös julkisen hallinnon, journalismin ja tieteen parista nousseet eliitit. Lukija saa käsiinsä arvokkaan kokonaisuuden ja pitkittäiskuvan suomalaisesta yhteiskunnasta vallankäyttäjien näkökulmasta. Kirja on kokonaisuutena sekä pitkän aikajänteen että moninäkökulmaisen otteen sa vuoksi aika raskas, mutta lukija löytää varmasti moninaisten eliittien kuvauksesta itseään kiinnostavia ja koskevia näkökulmia.

Ruostetsaari on julkaisut aineistostaan aiemminkin. Vuonna 2014 ilmestynyt *Vallan sisäpiirissä* (Ruostetsaari, 2014) tarkastelee erityisesti eliitteihin rekrytoitumista sekä eliittien ja kansalaisten yhteyksiä. Vuoden 2023 lopulla ilmestynyt *Huippujohtajat kriisien Suomessa* jatkaa samalla teemalla mutta pidentää aikajännettä 2020-luvulle. Tämä antaa tilaisuuden huomioida aiempaa tarkemmin suomalaisten eliittien toimintaympäristöä ja sen muutoksia.

Gaetano Moscan perinteinen jaottelu luokkiin, joita hallitaan, ja luokkiin, jotka hallitsevat, on nykypäivänä riittämätön, vaikkakin kuvaava tapa ajatella eliitin ja ”kansan” tai eliitin ja ”suuren

massojen” suhdetta. Ruostetsaari lähtee kirjassaan ajatuksesta, jossa keskeistä on eliittien ja demokratian suhde: demokratian toimivuus riippuu esimerkiksi siitä, ovatko eliitit suljettuja vai avoimia, ja mikä on niiden yhteys kansalaisyhteiskuntaan. Ja jo lähtökohtaisesti: jotta kansalaiset voivat vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin, heidän on tiedettävä, ketkä noita päätöksiä tekevät, kuten Ruostetsaari toteaa. Yhteiskunnalliseen päätöksentekoon vaikuttavat myös muut kuin poliittiset eliitit.

Valtaa viidestä näkökulmasta

Kirja jakautuu viiteen varsinaiseen päälukuun, joissa tarkastellaan nousua eliittiin, huippujohtajiin kohdistuvia odotuksia, vallan verkostoja, eliittien asenteellista yhtenäisyyttä sekä horisontaalista uraliikkuvuutta. Pääotseluku tarkastelee eliittejä muutoksessa ja tuon muutoksen vaikutuksia yhteiskuntaan ja viime kädessä demokratiaan.

Eliittien yhteiskunnallinen asema on muuttunut Ruostetsaaren pitkän tutkimuksen aikana. 1990-luvun alun ja 2020-luvun välissä useampi maailmanlaajuisen ja kotoperäisen kriisiksi luonnehdittu yhteiskunnallinen kehitys on sekä vaikuttanut eliitteihin että antanut niille pelitilaa ja pelivaraa. Taloudelliset, sotilaalliset, ekologiset ja poliittiset kriisit ovat kietoutuneet toisiinsa tavalla, joka on haastanut myös eliittien

ja kansalaisten yhteyttä. Joissakin konteksteissa kriisit ovat johtaneet suurempaan yhtenäisyyteen (*rallying around the flag*) ja toisissa ne ovat lisänneet yhteiskunnan polarisoitumista.

Ruostetsaaren analyysien avulla on mahdollista raottaa yleisemminkin eliittien moninaisuutta. Etenkin luvussa kaksi esitetyt erilaiset käsitteelliset lähtökohdat voivat auttaa ymmärtämään laajemminkin paitsi suomalaisia kontekstia myös talouseliittistä nousseen Trumpin eliitin kritiikkiä. Eliitit eivät ole homogeeninen ryhmä, vaan ne koostuvat eri perustein yhteiskunnalliseen valta-asemaan nousseista ihmisistä.

Pääasiassa suomalaiset eliitit ovat avautuneet ja moninaistuneet, vaikka Ruostetsaari katsookin asiaa lähinnä miesten ja naisten välisen tasa-arvon näkökulmasta. Puolueorganisaatioissa naiset ovat nykyään jo enemmistö, ja politiikka-eliiteissä yleensäkin naisia on lähes puolet. Hallintoeliittiasemissa naisten osuus on hiljalleen noussut 32 prosenttiin. Yliopistoeleiteissä naisten osuus on 36 prosenttia ja tiede-eliiteissä yleensäkin hiekan pienempi 32 prosenttia. Kulttuurieleiteissä miesten ja naisten osuus on Ruostetsaaren aineistossa vuonna 2021 tasan. Ryhmittäiset tarkastelut eivät kuitenkaan näytä tilanteen koko kirjoa, eli teemasta kiinnostuneiden kannattaa tarttua itse kirjaan, josta löytyy runsaasti nyansoidumpaa tarkastelua.

Tiedepolitiikka-lehden lukijoita saattaa kiinnostaa erityisesti tiede-eliitti, mikä Ruostetsaaren tutkimuksessa koostuu yliopistojen rehtoreiden ja kanslerien lisäksi yliopiston hallitusten ulkopuolisista puheenjohtajista, valtion tutkimuslaitosten johtajista, suurimpien säätiöiden ja tieteellisten järjestöjen puheenjohtajista sekä Suomen Akatemian keskeisistä

johtajista, akateemikoista ja akatemiaprofessoreista. Etenkin luonnontieteillä ja teknisillä tieteillä on tiede-eliiteissä ollut vahva edustus, vaikka muuten tiede-eliiteissä koulutusajakauma on muita eliittejä tasaisempi. Tiede-eliitit pääasiassa rekrytoituvat tiedemaailmasta ja etenevät siellä, mutta vuonna 2010 voimaan tullut uusi yliopistolaki on myös avannut tiede-eliitteihin valikoitumista. Etenkin taloustieteissä on tapahtunut siirtymää myös talous- ja politiikkaeliittien ja tiede-eliittien välillä, kun esimerkiksi valtiovarainministeriöstä ja Suomen Pankista on siirrytty taloudellisiin tutkimuslaitoksiin ja päinvastoin. Säätiöiden johtajia on puolestaan saatettu rekrytoida elinkeinoelämästä.

Kaikkiaan eliittiasemat Suomessa kasautuvat suhteellisen vähän samoille henkilöille, ja tämä kasautuminen on jopa hienoisesti vähentynyt 2020-luvulle tultaessa. Yleisintä eliittiasemien kasautuminen on elinkeinoelämässä ja politiikassa.

Kansalaiset ja eliitti

Kirja päättyy muutoksen ja eliittien pohdintaan. Ruostetsaari (2024, s. 375) pitää Suomea maana, jossa ”eliittien ja kansalaisten maailmat eivät ole kaukana toisistaan”. Ruostetsaaren osallistujat viimeisimmissä haastatteluissakin tuntuivat välttävän joutumista ”yläluokkaisen” eliitin kategoriaan korostaessaan omaa tavallisuuttaan ja arkisuuttaan, vaikka saattoivatkin tunnistaa oman asemansa ja siihen liittyvän eliittistatuksen tehäviensä ja asemansa perusteella.

Eliittien kritiikki sekä eliittien ja suuren yleisön vastakkainasettelu on kuitenkin tuttua Suomessakin. Erilaiset polarisaation muodot ovat muuttaneet eliittien ja kansalaisten välistä dynamiik-

kaa. Kun ideologinen polarisaatio tekee puolueiden välisistä eroista näkyvämpää ja motivoi kansalaisia poliittiseen osallistumiseen, affektiivinen polarisaatio luo kuluja ja heikentää eri ryhmien välisiä vuoropuhelua (Saarinen, 2022). Erilaisten kriisien toistuessa ja jatkuessa demokratian kannalta on oleellista, miten eliittien keskinäinen luottamus ja kansalaisten luottamus eliitteihin säilyy. Luottamuksen lisäksi eliittejä pitää myös valvoa, kuten Ruostetsaari (2024, s. 388) teoksensa päättää:

Suomessa tarvitaan aktiivisia ja kriittisiä kansalaisia, jotka ovat valmiita haastamaan ja valvoamaan eliittejä.

Alun esimerkki Yhdysvaltojen poliittisesta tilanteesta osoittaa, että jos kansalaisten luottamus johtajiinsa karisee, seuraukset voivat nopeat ja dramaattiset. ■

Lähteet

- RUOSTETSAARI, I. (2014). *Vallan sisäpiirissä*. Vastapaino.
 SAARINEN, A. (2022). *Vastakkainasettelujen aika. Poliittinen polarisaatio ja Suomi*. Gaudeamus.